

ЩОДО СИСТЕМИ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ РІШЕНЬ СЛІДЧОГО

Конституція України проголошує права та свободи людини найвищою цінністю (ст. 3) і створює правову базу для їх забезпечення, зокрема, для захисту прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, які потерпіли від злочинів, для захисту особи від незаконного й необґрунтованого обвинувачення чи обмеження її прав та свобод. Для цього закон установлює певний порядок діяльності органів дізнання, слідства, прокуратури й суду шляхом деталізації кожної дії учасників процесу, що оформлюється відповідними процесуальними актами.

Однією із центральних процесуальних фігур кримінального судочинства є слідчий, від діяльності якого значною мірою залежить як початок, так і закінчення кримінального провадження. Усі його дії фіксуються в межах передбаченої законом процесуальної форми, яка є письмовим закріпленням його волевиявлення, що зумовлює кримінально-процесуальний характер учинюваних ним дій і прийнятих рішень. Як слушно підкреслю-

ється в правовій літературі, без передбачених законом процесуальних документів немає кримінального процесу, не існує кримінальної справи, отже, бракує і його сутності [16, с. 5].

Процесуальні рішення слідчого визначають хід і спрямованість кримінального судочинства в цілому, проте у кримінально-процесуальному законодавстві вони не систематизовані, що пояснюється різноманітними підставами щодо їх класифікації.

Окремі питання систематизації та критеріїв класифікації процесуальних рішень слідчого розглядалися у працях таких вітчизняних і російських науковців, як Ю.М. Грошевой, А.П.Гуляєв, В.С. Зеленецький, П.А. Лупинська, Ю.В. Манаєв, О.Б. Муравін, С.М. Смоков, О.Б. Соловйов, М.С. Строгович, Н.В. Глинська, М.С. Гордецька, І.В. Срібна та ін. Проте в кримінально-процесуальних джерелах бракує цілісного дослідження системи процесуальних рішень слідчого з урахуванням їх цільового призначення на досудовому слідстві. Метою

даної статті є розгляд запропонованих критеріїв класифікації процесуальних рішень слідчого й пошуки їх системоутворюючих елементів, що можуть бути покладені в основу їх класифікації.

При вивченні зазначених питань доцільним є з'ясування сутності і визначення кримінально-процесуальних рішень взагалі й окремо таких рішень слідчого.

У загальному розумінні будь-яке рішення завжди є висновком з чого-небудь, обраний шлях, обміркований намір учинити певну дію [Див.: 22, с. 905; 1, с. 1121]. У психології термін «рішення» тлумачиться як результат вибору мети й дій для її досягнення [Див.: 17, с. 376; 8, с. 355]. Прийняття рішення – це завжди вольовий акт, пов'язаний із формуванням послідовності дій. Він передуює дії, спрямованій на те, щоб домогтися поставленого завдання. Рішення зумовлено необхідністю вибору між декількома можливими варіантами цілей, засобів і способів дії (вчинку) [Див.: 8, с. 376; 19, с. 309; 8, с. 345].

П.А.Лупинська трактує це поняття як правові акти, виражені у встановленій законом процесуальній формі, в яких державний орган або посадова особа в межах своїх повноважень і в установленому законом порядку дає відповіді на виниклі по справі правові питання, які

засновані на фактичних обставинах справи та приписах закону і які містять владне волевиявлення щодо дій, спрямованих на досягнення призначення кримінального судочинства [10, с. 21, 22].

Особливим видом процесуальних рішень є рішення слідчого, які, на думку Ю.В.Манаєва, є правозастосовними актами, які спрямовані на досягнення цілей кримінального судочинства і в яких містяться обов'язкові для виконання владні волевиявлення й висновки з правових питань, що виникають у процесі порушення й розслідування кримінальної справи [11, с. 7 - 12]. О.Б.Муравін уточнює, що таке рішення є правозастосовним актом, винесеним слідчим у межах його компетенції і спрямованим на реалізацію його повноважень [13, с. 24, 25]. Воно має виноситись у встановленій законом процесуальній формі й містити правові висновки з питань, що виникають у ході попереднього слідства. Аналогічної точки зору дотримується і С.М. Смоков [18, с. 73].

Проаналізувавши погляди наведених процесуалістів, можемо констатувати, що процесуальні рішення слідчого становлять собою акти застосування норм права, які (а) приймаються спеціально уповноваженою на те посадовою особою при

додержанні встановленої кримінально-процесуальним законодавством процедури й у відповідній процесуальній формі, (б) мають правовий характер і соціальне значення, (в) спрямовані на досягнення завдань кримінального судочинства, (г) покликані вирішувати процесуально-правові питання, що виникають по конкретній кримінальній справі. Повноваження щодо їх винесення є складником процесуального статусу слідчого, і для кожного такого рішення закон передбачає матеріально-правові, процесуальні та фактичні підстави. Загальною ознакою цих рішень слідчого є те, що вони містять відповіді на правові питання, що, власне, відрізняє їх від таких процесуальних актів, як протоколи слідчих дій, у яких засвідчуються факт провадження, зміст і результати слідчих дій.

За своєю сутністю процесуальні рішення слідчого є виключно владно-імперативними і спираються на закон, що дає можливість слідчому легітимно вирішувати кримінально-процесуальну ситуацію, обираючи різні інструменти впливу на учасників досудового слідства. КПК України закріплює повноваження слідчого щодо виконання відповідних процесуальних дій і прийняття рішень по справі, що є своєрідним обмежувачем його

належної поведінки. Реалізація кожного повноваження має бути завершена шляхом винесення процесуального рішення. У той же час в окремих випадках кримінально-процесуальний закон не передбачає оформлення певних слідчих дій постановою. Ідеться, зокрема, про очну ставку (ст. 173 КПК) і відтворення обстановки й обставин події (ст. 194 КПК). Між тим для проведення таких слідчих дій закон передбачає відповідні умови, що потребує їх мотивування.

Хоча всі процесуальні рішення слідчий приймає одноособово, а в більшості випадків і самостійно, без попереднього чи наступного погодження з прокурором чи іншою посадовою особою [20, с. 188], окремі такі його рішення набувають законної сили тільки після санкціонування їх прокурором або за згодою суду. Порядок їх прийняття, загальні й окремі вимоги, яким вони мають відповідати за змістом і формою – це частина кримінально-процесуальної процедури. Такі рішення мають бути мотивованими, обґрунтованими наявними у справі доказами. Тільки тоді вони можуть бути визнані правильними по суті, законними, забезпечуючими досягнення завдань кримінального судочинства, захист прав і свобод громадян України [3, с. 81].

У теорії кримінального процесу пропонуються різні критерії класифікації процесуальних рішень, у тому числі й рішень слідчого, залежно від ознак, покладених у підґрунтя цієї класифікації. Так, П.А. Лупинська поділяє рішення за: (а) змістом, (б) функціональним призначенням, (в) суб'єктами, правомочними їх приймати, (г) часом прийняття і тривалістю їх дії, (д) процедурою прийняття і формою вираження у процесуальному акті, (є) юридичною силою та іншими ознаками [10, с. 35 - 53].

О.Р. Михайленко рекомендує поділяти всі процесуальні акти (рішення) відповідно до (а) стадій судочинства, (б) імперативності прийняття, (в) ступеня процесуального примусу, (г) емоційної дії на людину та ін. [12, с. 17 - 24].

Н.Г. Муратова в основу класифікації процесуальних актів попереднього розслідування покладає: а) їх правову природу; б) спосіб набрання юридичної сили; в) органи, уповноважені приймати ці акти; г) характер спрямованості й етапи розслідування; д) пов'язаність з іншим процесуальним актом; є) порядок їх прийняття [14, с. 39 - 46].

О.Б. Муравін вважає, що класифікація процесуальних рішень слідчого можлива за їх функціональним призначенням, тобто залежно від того,

яка процесуальна функція опосередковує прийняття даного рішення [13, с. 30].

З погляду С.М. Смокова, процесуальні рішення слідчого створюють умови для нормального ходу судочинства і спрямовані на всебічне й повне дослідження фактичних обставин. За процесуальними стадіями їх можна поділити на такі, що: (а) означають завершення судочинства (про відмову про порушення кримінальної справи, про її закриття) і (б) спричиняють необхідність обов'язкового розв'язання питань супровідного характеру, які впливають зі змісту сформульованих висновків (при відмові порушити справу про повернення залучених до матеріалів перевірки предметів і документів, при закритті справи про скасування запобіжного заходу тощо) [18, с. 18].

З огляду на обсяг сукупності доказів, потрібних для прийняття процесуальних рішень слідчого, Н.В. Профатилова поділяє їх на 2 групи: для прийняття одних закон вимагає певну обов'язкову сукупність доказів, а щодо других останній цього не потребує [15, с. 39].

Треба враховувати, що слідчий – це посадова особа, уповноважена в межах своєї компетенції, передбаченої кримінально-процесуальним законодавством, провадити досу-

дове слідство по кримінальній справі. Функціональна спрямованість останнього, що впливає з мети кримінально-процесуальної діяльності слідчого, характеризується багатовекторністю й кореспондує як меті загальній так і окремій, досягнення якої є значущим для відповідних етапів його діяльності. До загальних цілей можна віднести: а) охорону прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві; б) швидке й повне розкриття злочинів; в) викриття винних і забезпечення правильного застосування закону, з тим щоб кожен, хто вчинив злочин, був притягнутий до відповідальності, а жоден невинний не був покараний. Що стосується окремої мети, то нагальним є: (а) виявлення події злочину і встановлення осіб, винних у його вчиненні; (б) встановлення фактичних обставин злочинної події й даних, що характеризують суб'єкта злочину, та ін. Для цього слідчий повинен зібрати, перевірити й оцінити докази, притягнути осіб, які вчинили злочин, до обвинувачення, вжити заходів із забезпечення відшкодування шкоди, заподіяної злочинцем, а також стосовно можливої конфіскації майна.

У науці проблеми процесуальних функцій, які виконує слідчий, є дискусійними, оскільки

ки, незважаючи на формальне його віднесення до учасників кримінального процесу з боку обвинувачення, обов'язок всебічного, повного й об'єктивного дослідження обставин справи йому також притаманний (ст. 22 КПК України). Існує думка, що слідчий виконує 3 процесуальні функції – кримінальне переслідування, захист і вирішення кримінальної справи (М.С. Строгович). На переконання М.А. Чельцова, ця особа реалізує функції обвинувачення й захисту, Р.Д. Рахунов вважає, що слідчий виконує одну процесуальну функцію – попереднє розслідування.

Слід погодитися з А.П. Гуляєвим, який стверджує, що коло виконуваних слідчим процесуальних функцій є достатньо широким і складається з таких етапів: (1) розгляду заяв і повідомлень про злочини; (2) дослідження обставин справи; (3) обвинувачення у вчиненні злочину; (4) запобігання необґрунтованому обвинуваченню громадян у вчиненні злочину; (5) забезпечення відшкодування завданих злочинцем матеріальних збитків і виконання вироку в частині конфіскації майна; (6) припинення злочинів і вжиття заходів з усунення обставин, що сприяють учиненню злочину; (7) розшук обвинувачених, місцезнаходження яких невідомо.

мо; (8) вирішення кримінальних справ [4, с. 23]. Така система функцій цієї особи вбачається повною, оскільки всебічно розкриває її діяльність. Зазначимо, що всі функції слідчого взаємопов'язані, взаємозумовлені й відбиваються в його практичній діяльності.

Для виконання зазначених функцій кримінально-процесуальних закон наділяє слідчого відповідними повноваженнями щодо вчинення процесуальних дій і прийняття процесуальних рішень. Зокрема, здійснюючи кримінальне переслідування, слідчий виносить постанову про порушення кримінальної справи стосовно конкретної особи, після чого вона може бути затримана й допитана як підозрювана (ст. 115 КПК). Якщо є достатньо доказів, що вказують на вчинення злочину певною особою, слідчий виносить мотивовану постанову про її притягнення як обвинуваченої (статті 131 і 132 КПК) і пред'являє обвинувачення. Одночасно виноситься постанову про обрання до цієї особи запобіжного заходу (статті 148 – 150 КПК).

За загальною вимогою рішення, прийняте слідчим, має бути обґрунтованим зібраними по справі доказами, що віддзеркалюють його пізнавальну діяльність і зумовлюють законність прийнятого по справі рішення.

Отже, без перебільшення можна стверджувати, що функції слідчого мають множинний, тобто поліфункціональний характер. А.Я. Дубинський за функціональним призначенням поділяє рішення слідчого на такі, що: (1) фіксують виникнення і спрямування справи (про порушення кримінальної справи, зупинення й відновлення провадження, об'єднання й виділення справ, направлення справи до суду чи її закриття); (2) констатують залучення до справи суб'єктів процесу й визначають їх процесуальне положення (постанова про притягнення як обвинуваченого, про визнання цивільним позивачем і т.д.); (3) спрямовані на збирання й перевірку доказів (про провадження слідчих дій, витребування документів тощо); (4) забезпечують належну поведінку суб'єктів процесу (про застосування запобіжних заходів, приводів, відсторонення обвинуваченого від займаної посади та ін.); (5) спрямовані на реалізацію прав і законних інтересів осіб, які беруть участь у справі (про роз'яснення прав, вирішення клопотань, вжиття заходів зі збереження майна особи, яка взята під варту, тощо); (6) забезпечують відшкодування збитків, заподіяних злочином, і можливу конфіскацію майна (накладення арешту на майно, цінності, вклади та ін.) [5, с. 56]. Кожне проце-

суальне рішення слідчого приймається за наслідками оцінки доказів, їх процесуальних джерел і має бути обґрунтованим.

Існує багато думок учених стосовно критеріїв класифікації процесуальних рішень слідчого. Їх різноманітність свідчить про брак однаковості науковців у підходах до з'ясування системуютворюючих елементів, що можуть бути покладені в основу такої класифікації. Ми виходимо з того, що рішення, викладене в процесуальному акті (постанові), є формально-правовою підставою до проведення певних слідчих дій. Іншими словами, рішення слідчого формалізується як у процесуальному акті про проведення слідчих дій, так і в самих діях. А тому в процесі пошуку оптимальної класифікації його рішень доцільно звернутися до класифікації слідчих дій взагалі.

Підставою для класифікації рішень слідчого можуть служити й положення кримінально-процесуального закону щодо умов провадження відповідних слідчих дій. Зокрема, йдеться про обов'язкову участь захисника при провадженні досудового слідства (ст. 45 КПК). Вочевидь, за відсутності захисника слідчий не має права реалізовувати відповідні процесуальні рішення й повинен забезпечити його участь у проведенні слідчих дій.

Слідчі дії становлять певну систему, що відповідає структурі досудового розслідування кримінальної справи в цілому і складається з певних етапів. У теорії кримінального процесу питання про кількість останніх є дискусійним [Див.: 6, с. 19, 20; 21, с. 54; 7, с. 5 - 7]. Не вдаючись у подробиці, зазначимо, що ми підтримуємо позиції, висловлені більшістю процесуалістів – щодо структурування досудового розслідування на такі 3 етапи: а) початковий – від порушення кримінальної справи до притягнення особи як обвинуваченої; б) наступний – від притягнення особи як обвинуваченої до прийняття рішення про припинення збирання доказів; в) заключний – завершення досудового розслідування [2, с. 8]. На кожному з указаних етапів розв'язуються свої самостійні завдання, які впливають із загальних цілей кримінального судочинства (ст. 2 КПК), що мають свій зміст і втілюються у відповідній процесуальній формі – рішенні слідчого. Розв'язання цих завдань є умовою переходу провадження від одного етапу досудового розслідування до наступного (іншого). При цьому кожен етап кримінального процесу має свої процесуальні форми. У цілому ж правильно побудованому розслідуванню завжди властива логічність, що виявляється не тіль-

ки у пов'язаності, послідовності й несуперечливості дій слідчого у всіх частин та етапів самого процесу розслідування, а в першу чергу в обґрунтованості висновків слідчого [9, с. 209].

У підсумку зазначимо, що всі процесуальні рішення слідчого у кримінальному судочинстві України є системними, що зумовлює їх логічну послідовність і функціональну спрямованість по встановленню обставин злочину, осіб, причетних до його вчинення, а також по припиненню й запобіганню вчиненню інших злочинів. Однак розгляд запропонованих ученими-процесуалістами підстав їх класифікації в переважній більшості не відбиває функціональної спрямованості кримінально-процесуальної діяль-

ності слідчого, що негативно впливає на з'ясування її змістовної характеристики. Виняток становить класифікація процесуальних рішень слідчого за їх функціональним призначенням, запропонована А.П.Гуляєвим та А.Я.Дубинським.

З огляду на наведене, вважаємо, що така класифікація залежить від ознак основних, до яких ми відносимо перш за все функціональне призначення рішення, і додаткових, до яких належить спосіб вираження останнього, час його прийняття, характер спрямованості та ін. Подальше дослідження цих критеріїв сприятиме вдосконаленню якості процесуальних рішень, що приймаються слідчим при провадженні досудового слідства.

Список літератури: 1. Большой толковый словарь русского языка / Под ред. С.А.Кузнецова.– СПб.: Норинт, 1998 – 1535 с. 2. Григорьев В.Н. Предварительное расследование (понятие, задачи и формы). – М.: Юрлитинформ, 1998. – 168 с. 3. Грошевой Ю.М. Стахівський С.М. Докази і доказування у кримінальному процесі: Наук.-практ. посіб. – К.: КНТ; Вид. Фурса С.Я., 2007. – 272 с. 4. Гуляев А.П. Следователь в уголовном процессе. – М.: Юрид. лит., 1981. – 192 с. 5. Дубинский А.Я. Исполнение процессуальных решений следователя: правовые и организационные проблемы. – К.: КВШМ МВД СССР, 1984. – 184 с. 6. Дубинский А.Я. Производство предварительного расследования органами внутренних дел. – К.: НИ и РИО КВШ МВД СССР, 1987. – 168 с. 7. Ефимичев С.П. Содержание и структура стадии предварительного расследования//Уголовно-процессуальная деятельность и правоотношения в стадии предварительного расследования: Сб. науч. тр. – Волгоград: ВШМ МВД СССР, 1981. – С. 4-12. 8. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы. – М.: Питер, 2008. – 508 с. 9. Кримінальний процес: Підруч. / За ред. Ю.М.Грошевого та О.В.Капліної. – Х.: Право, 2010. – 608 с. 10. Лупинская П.А. Решения в уголовном судопроизводстве: теория, законодательство и практика. – М.: Юристъ, 2006. – 174 с. 11. Манаев Ю.В. Законность и обоснованность процессуальных решений следователя. – Волгоград: ВШМ МВД СССР, 1977. – 136 с. 12. Михайленко О.Р. Складання процесуальних актів у кримінальних справах: Навч. посіб.. – 2-ге вид. – К.:Орінком Інтер, 2000. – 256 с. 13. Муравин А.Б. Проблемы мотивировки процессуальных решений следователя: Дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 1987. – 224 с. 14. Муратова Н.Г. Процессуальные акты органов предварительного расследования. – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1989. – 120 с. 15. Профатилова Н.В. Оценка следователем достаточности доказательств при принятии основных процессуальных решений по уголовным делам. – М.: Юрлитинформ, 2009. – 176 с.

16. Процессуальные акты предварительного расследования. Примерные образцы / Под ред. С.В.Бородина. – М.: Юрлитинформ, 1991. – 308 с. 17. Свенцицкий А.Л. Краткий психологический словарь. – М.: Проспект, 2008. – 512 с. 18. Смоков С.М. Внутрішнє переконання слідчого і його роль при прийнятті процесуальних рішень: Дис. ... канд. юрид. наук. – О., 2002. – 179 с. 19. Современный психологический словарь / Под ред. Б.Г.Мещерякова, В.П.Зинченко. – М.: Изд-во «АСТ»; СПб.: ПРАЙМ-ЕВРОЗНАК, 2007. – 490 с. 20. Срибна И.В. Понятие, классификация и функциональное назначение уголовно-процессуальных решений//Пробл. Законности: Респ.міжвідом.наук.зб. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2000. – Вип. 41. – С. 185-190. 21. Стремовский В.А. Актуальные проблемы организации производства предварительного следствия. – Краснодар: Кубан. гос. ун-т, 1978. – 98 с. 22. Ушаков Д.Н. Большой толковый словарь современного русского языка. – М.: Альфа-Принт: ДОМ. XXI век, 2009. – 1239 с.

О СИСТЕМЕ ПРОЦЕССУАЛЬНЫХ РЕШЕНИЙ СЛЕДОВАТЕЛЯ Марочкин А.И.

Анализируются понятие, признаки и система процессуальных решений следователя, основания их классификации. Аргументируется необходимость классификации таких решений по функциональной направленности уголовно-процессуальной деятельности следователя.

Ключевые слова: процессуальные решения следователя, критерии классификации процессуальных решений следователя, функциональная направленность уголовно-процессуальной деятельности следователя.

TO A SYSTEM OF PROCEDURAL DECISIONS OF INVESTIGATOR Marochkin O.I.

A concept, the signs and the system of procedural decisions of the investigator, the basis of their classification have been analyzed. The necessity of classification of such solutions for functional direction of criminal procedure of the investigator have been argued.

Key words: procedural decisions of the investigator, the criteria for the classification of procedural decisions of the investigator, the functional orientation of criminal procedure of the investigator.

Надійшла до редакції 03.06.2010 р.

УДК 347.962:342.517 (477)

В.І. Потапенко,

*голова господарського суду Харківської області,
здобувач при кафедрі організації судових і прокурорських органів
Національна юридична академія України
імені Ярослава Мудрого, м. Харків*

ПРЕЗИДЕНТ УКРАЇНИ І СУДОВА ВЛАДА: ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ

У Конституції України визначено, що державна влада здійснюється на засадах поді-

лу на законодавчу, виконавчу та судову (ч. 1 ст.); органи державної влади й органи місцево-